

NATURE OF THE SOCIAL CONFLICTS

MAYA KONOVA

PHD STUDENT AT
KONSTANTIN PRES LAVSKY – UNIVERSITY OF SHUMENBULGARIA
MAYATA1973@ABV.BG

ABSTRACT: CONFLICT AS A SOCIAL PHENOMENON OCCURS WITH THE EMERGENCE OF SOCIETY. IT CAN OCCUR FOR A VARIETY OF REASONS - BECAUSE LIFE ATTITUDES AND EXPECTATIONS, TANGIBLE OPPORTUNITIES, PERSONAL-VALUE DIFFERENCES, ROLE DIFFERENCES IN SOCIAL LIFE. I.E. CONFLICTS COVERING ALL ASPECTS OF LIFE AND ACTIVITIES OF PEOPLE TOTALITY OF RELATIONS AND INTERACTIONS. A SOCIAL CONFLICT IS UNIVERSAL, THE TYPICAL CONFLICT AS A SOCIAL PHENOMENON THAT OCCURS AND IS MANIFESTED IN ALL SPHERES AND ACTIVITIES OF PUBLIC LIFE AND AT ALL LEVELS. IT IS SOCIAL, BECAUSE REALIZED IN THE RELATIONS OF PEOPLE BETWEEN SOCIAL ACTORS, PERSONALITIES AND GROUPS.

KEY WORDS: CONFLICT, SOCIAL CONFLICT, CONTRADICTIONS, INTERESTS, NORMS, VALUES, COLLISION POWER STRUGGLE CONSENSUS

Конфликтът като обществено явление се появява с възникването на обществото. Понятието „конфликт“ идва от латинското “conflictus” и означава сблъсък, борба. В цял свят с това понятие се определят стълкновения със социален, икономически, политически или управленски характер между два и повече субекта, социални слоеве, класи, включително и цели държави. Понятието не се приема единодушно в научната литература и има различни интерпретации за него. Общото между тях е, че го определят като противоречие, стълкновение, антагонизъм. „Сблъсък на различни тенденции в поведението и действията на лица, групи и институции, като следствие от борбата на социални противоположности; борба за ценности и претенции към количествено ограничени статуси, власт и ресурси, при което опонентите се стремят да неутрализират, ошетят или елиминират своите съперници“, е определението в Енциклопедичен речник по социология [5, с. 212]

Противоречия могат да възникнат по най-различни причини – заради жизненни нагласи и очаквания, материални възможности, личностно-ценностни различия, ролеви различия в социалния живот. Т.е. конфликтите обхващат всички страни на живота и дейността на хората, съвкупността от отношенията и взаимодействията им.

В България социалните конфликти се разглеждат от много автори, но най-добре темата е разработена от Красимир Марков. Според Марков сам по себе си конфликтът е социално взаимодействие. „Конфликтното взаимодействие предполага противоборство на страните, заключаващо се в действия, насочени срещу другия“ [6, с. 25]. Той приема, че в основата на конфликта лежат субект-обектни противоречия, но прави уговорката, че противоречието и конфликтът не са тъждествени, тъй като противоречията могат да съществуват много дълго време, но да не се излявят в конфликт. Това показва, че в основата на конфликта и в причина за противовеса се намират несъвместими интереси, потребности и ценности.

В западната социология има опити за създаване на общосоциологически теории, които отреждат на социалния конфликт основна обяснителна функция. Тук могат да се причислят „школата на конфликта“ от края на 19 в. и началото на 20 в. (Георг Зимел, Г. Ратценхофер, Луис Гумплович, Уилям Съмнър и др.) и съвременната „социология на конфликта“ от 50-те и 60-те години на 20 в., изхождаща от Карл Маркс и Зимел (Луис Коузър, Кенет Боулдинг, Ралф Дарендорф и др.).

Самият социален конфликт е плод на противоречията в социалните отношения между хората, между социалните субекти – граждани, социални групи, класи, и различията в техните интереси. Затова той се проявява във всички сфери и дейности на обществения живот. „Открито противоборство, сблъсък на два или повече субекта, участници в социалното взаимодействие, причина за който се явяват несъвместими потребности, интереси и ценности“, е определението на Красимир Марков за социален конфликт [6, с. 25]. И още – социалният конфликт включва в себе си и активността на индивида или групата, които блокират функционирането на противника или нанасят вреда на други хора или групи.

Една от най-авторитетните разработки за социалния конфликт е теорията на конфликта на Т. Парсънс, която е възникнала най-рано и е към структурно-функционалното направление в социологията. Според нея всеки конфликт в обществото е с негативна роля и е аномия, отклонение от нормите на общественото развитие. Общественият живот обичайно би трябвало да се движи с единомислие и единострашие, с равновесие, в хармония. Затова не бива да се допускат конфликти, които нарушават нормалния обществен ход. Най-добрият вариант е те да се предвиждат и да се отстраняват своевременно причините за тях, за да не избухнат. Но ако това се случи, трябва бързо да се действа, за да се преодолеят и да се възстанови равновесието в обществото.

Втората концепция е противоположна и залага на позитивното отношение към социалните конфликти. Тя е известна в научните среди като „Социология на конфликта“, нейни поддръжници са Р. Дарендорф, Л. Коузър, К. Буолдинг. Те разработват т.нар. „конфликтен“ модел на обществото. Р. Дарендорф смята, че обществото е „бременно“ от конфликти, но те оказват положителна роля в развитието му, стабилизират го, укрепват интегритета, разбирателството и съгласието между хората. „Представителите на „социологията на конфликта“ правят опит да се даде задоволително обяснение на процесите на социално развитие, търсейки разрешение на връзката „социална система – социален конфликт – социална промяна“ [5, 212].

В теоретичните системи на Коузър и Дарендорф социалният конфликт е източник на движението, той е лостът, привеждащ в действие разрушаването на старото равновесие и извеждащ системата към нови форми на порядък.

Проблемът за проявите на социалните конфликти в социалната сфера се разглежда обстойно от Богдана Георгиева и други учени. Богдана Георгиева обяснява, че във всеки конфликт има поне две страни, които се водят от различни, най-често напълно противоположни интереси. Това и възпламенява конфликтите. Но във всеки отделен случай значението им е различно – положително или отрицателно, затова трябва да се изследват индивидуално.

М. Амстутц [9] характеризира двете насоки на функциониране на социалните конфликти. Те са позитивна – предотвратяват по-сериозни конфликти, поощряват творчеството и иновациите, увеличават жизнеспособността, динамизма и

възприемчивостта към прогреса, откритите конфликти поддържат вътрешногруповите и обществените връзки, формирайки взаимозависимия баланс между страните и укрепвайки плуралистичното единство, избистрят позициите и интересите на участниците, начин са на измерване на силовия потенциал на конкуриращите се формирования, спомагат за установяване на неформалната йерархия сред членовете на обществото.

Негативната насока е, когато водят към безпорядък и хаос, нестабилност, особено тези с по-висок интензитет, с елемент на насилие и деструкция и забавят или затрудняват приемането на решения.

Конфликтът, разбира се, не може да се приема винаги като положителен. „Приемайки необходимия и естествен характер на конфликтите, не може да се смята, че тяхната роля е винаги положителна. Напротив! Присъщият им двойствен характер ги прави в определени моменти непредвидими. При оценката им следва обективно и трезво да се отчитат и тези техни страни и особености. Отношението на различните социални групи и слоеве към едни или други конфликти е в зависимост от това, доколко те отразяват и изразяват техните интереси и ценности и обратно – доколко са насочени срещу тях“, пише Богдана Георгиева [1, с. 17].

Б. Георгиева определя и основните компоненти на конфликтите. Това са наличие на противопоставящи се, враждуващи субекти поради несъвпадение на техните интереси и потребности, взаимоизключващи се в резултат на „позиционния“ статус ценности, цели, действия и претенции, в това число и такива за власт или „ресурсен“ дефицит и сблъсък, напрежение или криза, протичащи в отношенията и поведението им с един или друг интензитет с цел постигане предмета на интереса. Последният компонент е разрешаване на спора, чрез установяване на една от страните с нараняването, изолирането, оцеляването на другата или с постигане на компромис, консенсус или национално съгласие.

Сблъсъкът между социалните субекти е възможно да се изрази пасивно, на вербално ниво, с мирни средства – при срещи, дискусии, преговори, с обръщения или меморандуми по конфликтни въпроси. Активна форма за проява на конфликта са поведенчески прояви, масови протестни действия – митинги, шествия, стачки, гражданско неподчинение. Те изразяват бълбукащото и готово да изригне напрежение между двете страни, които са в конфликта. Социалното напрежение е обичайно състояние на обществото, то представя изостряне на противоречия от субективен и обективен характер. Резултат е главно от загуба на доверие във различните форми и изразители на властта, което води до появата или активизирането на граждански движения. Рязкото поляризиране на процесите може да доведе до криза в отношенията между конкуриращите страни, която минава през четири степени на социално напрежение, последната от които може да е избухване на взрив между тях с непредвидими последствия, най-често заради продължителността на кризата. „Те вече са резултат от забавянето на една или друга причина на мерките по регулирането или разрешаването на конфликта или минимизирането на програмите по неговото овладяване. Тези основни причини са в състояние да пренасочат прерастването на напрежението или кризата в социален взрив или екстремистки изяви“, пише Б. Георгиева [1, с. 21].

Социалният конфликт е всеобщият, типичният конфликт като обществено явление, който възниква и се проявява във всички сфери и дейности на обществения живот и на всички равнища. Той е социален, защото се реализира в отношенията на

хората, между социалните субекти, личности и групи. Социалният конфликт е продукт на различни отношения и интереси на хората. За разрастването му влияят динамиката на социалното напрежение, средствата за масова информация, усиленият радикализъм.

Според Р. Дарендорф [2, с. 40] точно социалните конфликти спомагат за написването на новия обществен договор: „Общественият договор е не основата на обществото, а темата на историята. Той не се съчинява веднъж завинаги, а всяко ново поколение го формулира по новому. Неговите непроменящи се съставни части са в най-добрия случай граматика на обществото, всичко друго се променя, може да се подобри, но може да стане и по-лошо. Затова въпросът е не дали трябва да се върнем към вечно валидните клаузи на обществения договор, а как можем да напишем тези клаузи по нов начин, за да тласкаме свободата напред при променени обстоятелства“. И още: „Модерният социален конфликт има нещо общо с гражданските права за всички в един свят на все по-многообразни и богати шансове за избор. Конфликтът е обоснован от различните видове социална принадлежност, изнася се на политическата арена и се проявяват многообразни форми, които зависят от особените културни условия и исторически ситуации“ [2, с.192].

За да се преодолеят социалните конфликти, най-важно е да се избистрят причините за тях. Луис Коузър дава обяснение за неизбежността на конфликтите, в основата на което е изменението на функциите, ролите и позициите на социалните субекти, вследствие на професионалното разделение на труда, формиращо промяната в статусно отношение, а оттук и смяната на позицията, престижа, както и трансформацията в оценките (ценностната йерархия) и очертаващите се разминавания между очакванията и общоприетите норми и ценности. Като основна причина за социалните конфликти Карл Маркс посочва неравномерното разпределение на капитала и собствеността изобщо, на средствата за производство и контрола върху тях, реализиращо се в противоречието между производителните сили и производствените отношения.

Борбата за власт, за господство, за авторитет на едни социални групи и хора над други е основната причина за социалния конфликт, според Ралф Дарендорф. Той приема, че властта е основна за всяка социална система и затова домогването до нея е възможно да провокира конфликти във всеки един момент и във всяка сфера. Тази теория вярно извежда на преден план съществената причина за много конфликти в обществото ни.

Някои автори търсят причините за социалните конфликти в съзнанието на страните, в социално-психологическата несъвместимост на страните, в несъвършенствата на човешката психика, в непознаването на действителното положение, липсата на необходимата информация. За тях се говори като за стълкновения на конфликтующите съзнания. Смята се, че ако бъдат премахнати тези причини, конфликтите могат да бъдат осуетени и дори спрени.

В големите конфликти в обществото причините обаче не могат да опират само до намеренията, волята, страстите и амбициите, да зависят само от субективния фактор. Главна роля за тях играят обективните фактори, фокусирани в разнообразието от потребностите и интересите на хората, на отделните социални групи и организации, посочва Б. Георгиева. С приоритетно значение са социално-икономическите интереси. За да станат обаче подбудители на каквито и да било конфликти, потребностите и интересите трябва да бъдат осъзнати по една или друга форма, на едно или друго равнище. „Единството на тези страни – наличие на интереси и осъзнаването им, е

главното и необходимо условие за превръщането им в подбудителна и мотивираща сила“, пише Б. Георгиева[1, с. 20].

Субект в конфликта е активната страна, която създава конфликтна ситуация и влияе на развитието според собствените си интереси. Докато участникът в конфликта може да е бил случайно или преднамерено включен, в някои случаи да взема участие в него дори неосъзнавайки ролята си. В конфликта има преки и косвени участници, като последните се възползват от чужд конфликт, за да удовлетворят собствен интерес. Тези участници, според Кр. Марков [6, с. 26], могат да провокират конфликт и да способстват за неговото развитие, както и да съдействат за намаляване на интензивността му или за пълното му прекратяване, но могат да поддържат и едната или другата страна в конфликта или дори двете едновременно. Косвените участници са част от средата, в която конфликтът протича. Това е идеята, че социалната среда може да играе ролята на катализатор, да възпрепятства или да бъде неутрална към развитието на един конфликт. Ползва се и понятието „страна на конфликта“, което включва и преките и косвените участници в конфликта.

Субектите и участниците могат да имат различен ранг. В социалната конфликтология се определят на два вида – висш и нисш, и помагат да се определи позицията, която заема всеки от субектите или участниците в конфликта по отношение на противниковия субект. В действителен конфликт страните се стремят да принизят ранга на съперника си и да повишат по всякакъв начин своя.

А те се делят на първи ранг - за човек, който влиза в конфликта от собствено име и защитава свой интерес, при втори ранг се касае за индивиди, които защитават групови интереси, а при третия – за структура, която се състои от непосредствено взаимодействащи една с друга групи.

В социалния конфликт всеки има и социален статус – положението, което заема индивидът в обществото и произхождащите от това права и задължения.

Силата в социалния конфликт е възможността и способността на една страна на конфликта да реализира своите цели, независимо от противопоставянето на отсрещната страна.

Влияние върху социалния конфликт има и оръждаващата среда. Тя се състои както от физически характеристики – географски, климатични, екологични, така и от социалната среда – социални условия, в които се развива този конфликт.

Основна част от конфликта е неговият обект, т.е. причината, мотивът и по същество движещата го сила. Кр. Марков [6, с. 27] разделя обектите на конфликта на три вида:

- Обекти, които не могат да бъдат разделени на части и следователно съвместното им притежаване на практика е невъзможно;
- Обекти, които могат да бъдат разделени в различна пропорция между участниците в конфликта;
- Обекти, които участниците в конфликта могат да притежават съвместно. Това е така наречената ситуация на мним конфликт.

В сложни или продължителни конфликти противоречията се наслагват и в многопластовостта им обектът е възможно да се замъгли. Стига се дори до там, че самият субект не осъзнава своите мотиви. А при възникване на конфликтна ситуация от решаващо значение е тя да се изясни обективно. Макар че на практика всяка от страните има различна представа за ситуацията. Глеещият конфликт затова и започва

да се разраства – когато едната страна възприеме като опасност действията на отсрещната страна. Но ако изяснят своите представи за ситуацията, би могло да я избегнат.

Мотивите на конфликта зависят от нагласите, потребностите, идеите, интересите на всеки човек, с които той възприема и оценява всичко около себе си.

Конфликтът се формира, когато се появи разногласие между участниците, което поражда различни представи у тях за ситуацията и следователно противоречащи мотиви и цели и в крайна сметка действията им се сблъскват. А действията на всяка страна са да попречи на другата да постигне целите си. Това изглежда враждебно на противника и той предприема противодействие, което на свой ред се приема като негативно от другата страна. При удара между действието и противодействието се осъществява реалното протичане на конфликта.

Кр. Марков определя седем основни видове действия на една от страните, които могат да се възприемат като дразнещи и враждебни от другата. Това са създаване на преки или косвени пречки за осъществяване на плановете и намеренията на другата страна; неизпълнение от другата страна на поети обещания и задължения; вземане или задържане на обект, който по мнението на една от страните не трябва да принадлежи на другата; нанасяне на пряка или косвена вреда на имуществото или репутацията на другата страна; унижаващи човешкото достойнство действия – обиди, оскърбления; заплахи и други принуждаващи действия, заставлящи човек да прави това, което не иска и не е задължен да прави; физическо насилие.

Етапите в развитието на конфликта са седем – предконфликтна ситуация, инцидент, развитие на конфликта, кулминация, разрешаване на конфликта, преговори и постконфликтен етап. Във всеки конфликт те са с различна продължителност, но задължително в този ред.

Предконфликтната ситуация е моментът преди конфликтът да избухне, в който потенциалните субекти в конфликта все повече изострят противоречията си.

Инцидентът е формалният повод, заради който възниква непосредственият сблъсък.

Развитието на конфликта се състои в ескалацията му. Кулминацията настъпва, когато ескалацията му води едната или двете страни до действия, които нанасят сериозна вреда на това, което ги свързва. Колко ще е продължителен и интензивен един конфликт и кога ще се стигне до разрешаването му зависи от целите на страните, наличните ресурси, средствата за водене на противоборството, реакциите на околните, възможностите за намиране на консенсус. С преговорите се отбелязва завършването на непосредственото противоборство на страните. В следконфликтния етап се установява доколко удовлетворени са участниците в конфликта, какви загуби са претърпели.

В социалната практика най-често се залага на преговори, компромиси и постигане на взаимно съгласие между двете страни в спора. В концепциите за „края на конфликтването“ се прави разлика между процесите по регулиране и разрешаване. Регулирането насочва към конструктивност, без обаче да отстранява причините за възникването и развитието на конфликта. При разрешаването задължително трябва да се постигне преодоляване на причините, което води до края на съществуването на конфликтите. Разбира се, двата подхода не винаги могат да съществуват напълно изолирани, по-скоро са взаимосвързани. Има много случаи на конфликти, при които дори и самото им регулиране е достатъчно те да изчезнат. Това става, защото се

преминава през етапи, които подпомагат процеса – изследване на причините за появата на конфликта, субектите-участници, изглаждане на противоречията чрез уточняване и съгласуване на интересите, укрепване на твърде крехките постконфликтни отношения.

Но за да се стигне до регулиране или разрешаване, първо трябва конфликтите да бъдат типологизирани. Критериите за различните учени са различни и това води до съставяне на различни класификации. Най-общо се делят на национално-етнически, социално-икономически, политически и духовно-идеологически. Но критерият обществена сфера дава представа само за най-общите им параметри. В практиката много рядко са в чист вид, по-възможно да се преплитат и проявяват един в друг.

Р. Дарендорф ползва други критерии – според обхвата на социалните общности, в които се проявяват те, и според ранга на конфликтующите страни. Според обхвата ги дели на пет групи – конфликти между отделните социални роли на социалния субект, които могат да бъдат и на индивидуално равнище, конфликтите в отделни социални обединения, между отделни сектори на общността, конфликтите между обединенията и институтите, между наддържавни съюзи и организации. Според ранга Р. Дарендорф разделя социалните конфликти на три групи – на конфликтующи страни с еднакви рангови позиции, с равни рангови позиции и когато конфликтующите са между една общност и нейните съставни части.

Р. Дарендорф и Л.Коузър прибавят и до още едно класифициране на конфликтите – потенциални (латентни, скрити) и проявени, открити, манифестирани. Л. Коузър въвежда и още едно деление, което ги разкрива основно от съдържателната им страна – на истински и неистински.

От предложеното съдържание на статията могат да бъдат направени следните изводи:

- Конфликтът винаги изразява противоречия и противоположности. Противоречията възникват и се проявяват от неудовлетвореността на хората от наличните условия на живот, бит, заплащане, обществена свобода от една страна, и по – високите им изисквания, от друга страна; от борбата на прогресивното и консервативното в едно явление, от старото и новото. Противоположностите са в двата полюса, те се съдържат в противоречието.
- Конфликтът се проявява и реализира между две и повече страни – лица, групи, общности. Ако няма отсрещна страна с различно отношение и противоположни интереси, не може да се получи сблъсък, следователно няма конфликт.
- Конфликтът се проявява в поведението на участниците – поведение на противопоставяне, на конфронтация между две или повече страни, на защита на собствените си интереси и увреждане или неутрализиране интересите на другите групи. Ако няма конфликтно поведение, което да изрази цялото напрежение, целия сбор от негатиwnи чувства и отношения, няма конфликт.
- Реално формиране на противоположни групи и страни с еднакви вътреш – ногрупови интереси. Всяка от групите има общи собствени интереси, които я формират като страна в конфликта. Противоположността в интересите, отношенията и позициите се проявява между участниците като отделни страни, но не и вътре в групите. Всяка от групите в конфликта трябва да бъде обединена и сплотена от общи интереси, за да ги отстоява. При конфликтите между личности противоположността в интересите е по – открити.
- Публичност на различните интереси и на поведението на участниците в конфликта. Не може да се говори за социален конфликт, ако съперничеството и

сблъсъкът на позиции, отношения и интереси не придобият публичен характер и не станат обект на общественото мнение. Публичността на конфликта е неизбежна, защото всяка от групи-те се стреми да привлече общественото мнение на своя страна, да докаже своята пра-вота и справедливостта на исканията си. Така конфликтът придобива подчертано социа-лен характер, независимо в каква сфера на обществения живот се проявява.

REFERENCES

1. **Georgieva, B., 1997:** Георгиева Б. Конфликтите в сферата на социалната политика, С., 1997
2. **Darendorf, R., 1998:** Дарендорф Р. Модерният социален конфликт. Есе за политиката и свободата, С., 1998
3. **Darendorf, R., 1992:** Дарендорф Р. Размисли върху революцията в Европа, С., 1992
4. **Dimitrov, V.D., 1999:** Димитров В.Д. Социология на конфликта, С., 1999
5. **Encyclopedic Dictionary of Sociology 1996:** Енциклопедичен речник по социология, Общо научно ръководство и редакция чл. кор. проф. д-р Стоян Михайлов, С. 1996
6. **Markov, K., 2013:** Марков К. Конфликтология, Велико Търново, 2013
7. **Amstutz M.R., 1982:** An Introduction to Political Science- The Management of Conflict. Scott, 1982